

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (3): 3013-3027

Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahval-i Akvam

Introduction of ethnography to Turkey and İlm-i Ahval-i Akvam

Emrah TÜNCER

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü**

Asst.Prof., İ. Gelişim University Faculty of Health Sciences

etuncer@gelisim.edu.tr İstanbul/Türkiye

ORCID ID 0000-0001-9120-2270

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Geliş Tarihi / Received : 03.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 29.09.2021
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2021
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: Tüncer, E. (2021). Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahval-i Akvam . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (3) , 3013-3027 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/64619/932321>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-İ Ahval-i Akvam

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Doğu Kitabevi, İstanbul,2012,176 S.

Yazar Yeliz Okay (İstanbul: Doğu Kitabevi,2021)

**İntroduction Of Ethnography To Turkey And İlm-i Ahval-İ
Akvam**

BY Writer Yeliz Okay İstanbul:Doğu Bookstore, 2012)

Değerlendiren / Reviewed by

Emrah TÜNCER

Giriş

Yeliz Okay, tarafından kaleme alınan “Etnografya’nın Türkiye’ye Girişi ve İlm-İ Ahval-İ Akvam, Andreas David Mordtmann, Osman Bey” adlı kitap, Osmanlı antropoloji tarihi açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu yazıda genel olarak kitabın değindiği noktalar verilmeye ve kitabın bazı temel unsurları üzerinde değerlendirmelerde bulunulacaktır. Kitapta yer alan düşünceler yer aldıkları başlıklara göre ele alınmıştır. Bu kitabın ve konularının daha anlaşılır kılınması için de dönemin seyahatnameleri, Şemsettin Sami ve Satı Bey konusunda yazılan makaleler bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Yeliz Okay’ın, *Etnografya’nın Türkiye’ye Girişi ve İlm-i Ahvâl-i Akoâm: Andreas David Mordtmann ve Osman Bey* başlıklı kitabı etnoloji/etnografya/antropoloji düşüncesinin Batı’daki doğuşuna ve algılanışına yer vererek başlamış ve Doğu’daki yansımalarıyla devam etmiştir. Seyahatler ve seyahatnameler ekseninde Doğu-Batı karşılaştırması yapan Okay, Osmanlı’daki etnoloji/etnografya/antropoloji düşüncesi bağlamında basında yer almış gazete yazılarını ve makaleleri ele alarak bu bilimin o dönemdeki algılanışı ve terminolojisiyle ilgili çeşitli görüşleri ortaya koymuştur. Osmanlı

Dönemi'nde yazılmış Şemsettin Sami'nin *İnsan* (1878), *Yine İnsan* (1886) kitapları, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Akvâm-ı Cihan* (1913), Osman Bey'in *İlm-i Ahvâl-i Akvâm* (1885), Satı el-Husrî'nin *Etnografya* (Mekteb-i Mülkiye Ders Notları Taş Baskı 1908), *Etnografya: İlm-i Akvâm* (1911), Ebuzziya Tevfik'in *Büfon* (1884) adlı kitapların içeriğiyle ilgili kısa bilgiler vermiştir. Andreas David Mordtmann ve Osman Bey'in hayatlarına da birer bölüm ayıran Okay, *İlm-i Ahvâl-i Akvâm* adlı eserin tanıtımı ve transliterasyonu ile kitabını sonlandırmıştır (Özbay 2014:5). Bu çalışmada da bu girizgâh üzerinden hareketle kitaptaki önemli noktalar ele alınmıştır.

Etnoloji/Etnografya Düşüncesi: Batı, Öteki ve Seyahatnameler

Başkasını tanıma ve merak etme eğiliminin eyleme dökülmüş hali olarak ortaya çıkan etnolojiyi bazı düşünürler-Tayfun Atay, Jean-Loup Amselle, Jean Servier- üzerinden tanımlayan yazar, bu başlık altında, batılı yâda modern denen insanın zihinsel şemasında ki farklılıkları ilkel ya da geri kalmış olarak etiketlenen öteki insana yönelen merak duygusu şeklinde ele aldığı seyahatnameleri ele alır. İlk olarak 15. Yy 'da doğulu olan ötekinin güçlü yönlerini tespit etmek üzere batıdan yola çıktığını ama 16. yy 'da itibar kazanan seyahatnamelerin giderek merak duygusu ile kolektif bir niyete büründüğünü ifade etmektedir. Devlet görevlisi olarak çıkan seyahatnamelerin gittikçe etnografik gözlem niteliğine büründüğünü ifade etmektedir. Yazara göre bu dönemde ön plana çıkan seyahatnameler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo-1).

Tablo-1: 16 ve 17. yy'da Avrupa'nın ötekini ele aldığı bazı seyahatnameler

Kişi	Yayın	Ülke	Yıl
Johannes Boehme	Omnium Gentium Mores	Almanya	1520
Sebastian Münster		İsviçre	1544
Andre Thevet	Kozmografya	Fransa	1575
Richard Hakluyt	Gezi koleksiyonları	İngiltere	16.yy
Theodore de Bry	Büyük syahatler	Almanya	17.yy

Tüncer, 2021

Seyahatnamelerin yarattığı merak duygusuyla birlikte Avrupalıların okyanusu aşması ya da mesafelerinde fethini kolaylaştıran asıl gelişmelerden bir tanesi de yazara göre, Mercator haritalarının ortaya çıkışıdır. Matematikçi ve kartograf olan Mercator, harita projeksiyonunu geliştirerek bir dünya haritası yayınlamıştır. Ötekine ulaşmanın giderek kolaylaşması beraberinde ticari, dini, askeri, kültürel çıkarları besledi. Aynı

zamanda sömürü ve kolonizasyon Hristiyan ülkeler tarafından dini bir görev olarak algılandı. Bu dönemde Humprey Gilbert ve Sir George Peckham'ın 1583 tarihli "son keşifler hakkında gerçek bir rapor" adlı yapıtında yeni keşfedilen topraklarda tanrı hakkında bilgisi olmayan insanların yaşadığı ifade edilmiştir. Daha sonra özellikle misyonerlik düşüncesi çerçevesinde idealist örgütlenmeler aracılığıyla sömürgecilik faaliyetlerinin haklılaştırılmaya çalışıldığı görülür (Okay 2012: 16,17).

16. ve 17.yy'da batı düşüncesinde dinin düşünce üzerindeki baskısını hafifletmeye yönelik olarak "akılcılık" adı verilen olgu yükselişe geçmiş bir anlamda seyahatler öteki insanın örf ve adetleri, bölgeye has bitki ve hayvan toplulukları hakkında detaylı bilgi toplama aracına dönüşmüştür (Okay 2012:18). Kısacası değişen ve gelişen Avrupalı kimliğinden yola çıkarak gelişmeyen, değişmeyen ötekine bakış olarak ifade edilebilir. Batı merkeze alınarak doğulu halkların tarihini konu alan eserler aynı zamanda ötekine ilişkin bilginin sistemli olarak sınıflandırılmasını olanaklı kılmıştır. 1969 yılındaki Bay d'Herbelot'nun Doğu Kitaplığı adlı yapıt doğu hakkında bilinenlerin ansiklopedik bir özeti niteliğindedir. Eserin genel olarak doğu halkları, tarihi, gerçek ya da masalsi gelenekleri, dinleri, mezhepleri, politikaları, bilimleri, sanatları, hakkında her şeyi içeren genel sözlük olduğunu söylemek mümkündür. Herbelot'nun teşviki ile doğuya yolculuk yapan bir diğer seyyah ise Jean Thevenot'dur. İstanbul'da 9 ay kalan seyyah, seyahatnamesini üç bölümde ele almıştır. Birinci bölümde kenti betimleyen yazar, ikinci bölümde halkın örf ve adetlerini üçüncü bölümde ise siyasi, idari ayrıntıları vermektedir. Bu seyahatnamede giyim kuşam alışkanlıkları veya dinsel adetleri betimlerken anlatısına etnografik bir nitelik kazandırır (Okay 2012:19). Aynı şekilde bu dönemde yazılmış doğa bilimci Tournefort'un Seyahatnamesi de etnografik bir gözlem özelliği taşır. Türk mutfağında pirinç kullanımına ilişkin detaylar verdiği bölüm bu anlamda ilginç bir veri oluşturur. Yine ilk sayıyı 1888 yılında çıkan Fransızca adıyla Archiverie Internationalees d'Ethnographie ya da Almanca adıyla Internationales Archiv Für Ethnographie incelendiğinde etnografya, etnoloji ve arkeoloji içerikli makalaların dipnotlarında büyük ölçüde seyahatnamelerden faydalanılmış olması dikkati çeker (Okay 2012: 20).

18. yüzyılda insanlık tarihinin kaderini belirleyen farklı anlamda olsa da aynı anlama geliyormuş gibi kullanılan iki kelime yine "Seyahat ve keşiftir". 19 yüzyılda ise batı keşifler, seyahatlar ve bilim üçgeninde yığılan bilginin profesyonel bir tutumla bütünlük içinde doğru açıklama ile ortaya konması idealinin belirmesidir. Bu durum etnografya/etnolojinin bir disiplin olmasına izin verir (Okay 2012: 20).

İnsanın yeryüzünde zuhur etmesi ve yayılmasından itibaren var olan öteki söylemi en belirgin olarak 19. Yüzyılda dikkat çekici biçimde sorgulanır olmuştur. Bunun nedeni teknoloji ve sömürgeciliğin aynı anda hızlı

gelişmesinin bilgi düzenleme teknikleri konusunda da hızlı bir gelişmeye yol açmasıdır. Önceleri hayali bir imaj olan öteki, teknolojik gelişme ve sömürgecilik idealiyle gerçeğe dönüşmüştür. Müzeler, hayvanat bahçeleri, bilim ve diplomasi kongreleri, dünya fuarları ve sergiler oldukça önemli ölçüde hizmet etmiştir. Artık ötekinin varlığı üzerinden kendi gelişmiş kimliğini ortaya koyan batılının etnografya, etnoloji/antropoloji düşüncesi bağlamında dünya bir sergidir. 19 yüzyılda batılı tarafından Osmanlı devletinin yarı sömürge olarak algılanmaya başlanması ile Avrupalı bilginler için Osmanlı coğrafyası cazip hale gelir. Özellikle coğrafya ve etnografya alanında çalışan akman bilginlerinin bu dönemde saha araştırması yapmak üzere Türkiye 'ye gelip Anadolu'nun çeşitli haritalarını yaptıkları bilinir. Bunların bir örneği Keifert'dir. Bir diğer örnek Osmanlı coğrafyasına devlet görevi ile gelmiş ve yerleşmiş hatta bu coğrafyada bir Osmanlı olarak yaşamını tamamlamış olan Andreas David Mordtmann ve kitabı "Bir Osmanlı'dan İstanbul ve Yeni Osmanlılar" dır. Hansa (Kuzey Almanya Kentleri Birliği) İstanbul temsilcisi olarak görev yapmak üzere 1846 yılında İstanbul'a gelen Mordtmann görevini 1859 yılında tamamlamış olmasına rağmen ülkesine dönmemiştir. 1860 yılında kurulan ticaret mahkemelerinde yargıç olarak göreve başlamış ve İstanbul'a yerleşmiştir. 1877 yılında Mekteb-i Mülkiye'de coğrafya, istatistik ve etnografya dersleri veren Mordtmann yaşadığı süre boyunca Avrupa'da çeşitli süreli yayınlarda yayınlanmak üzere gerek İstanbul'u gerekse değişik nedenlerle seyahat ettiği Osmanlı coğrafyasını etnografik ve siyasi açıdan betimleyen yazılar kaleme almıştır. Başlangıçta "öteki"ni ele alan yazarlar deniz seferi, diplomatik görevler, misyonerlik faaliyetleri gereği yapılan seyahatlar modern antropolojinin temel metinleri sayılan seyyah raporları bilimsellikten uzak subjektif metinlerdir. Fakat seyyah, etnolog/antropolog gibi seyahat ettiği toplumun içerisine girerek toplum içerisinde bir süre yaşayarak gözlem yaptığı için ilk etnografik malzemeleri oluşturduğu söylenebilir.

Her kaynağın kendi içinde bir eksikliği olduğu gibi seyahatnamelerin de kullanımlarında dikkat edilmesi gereken önemli noktaların olabileceğini söyleyen Özgür Yılmaz ise öncelikli olarak kendi dönemlerinin bilgi toplama ürünleri olan bu kaynakların yazarının bazı önyargıları taşıdığını göz önünde bulundurmak gerektiğini ifade eder (Yılmaz 2013:597). Yani gezginin amacı ve sosyo-politik statüsü, diğer bir ifade ile sahip olduğu bilgi birikimi ve mesleki özellikleri, seyahatiyle ilgili değerlendirmelerinde kendisini göstermektedir. Nitekim bireysel bir faaliyet olan seyahatname yazmada, seyyahlar gördüklerini yazarlar ve onların algılamaları, geldikleri kültürel ortam, okudukları materyaller ve kendi tecrübeleri tarafından şekillendirilir. Bu bakımdan seyahatnameleri kaynak olarak incelerken onları eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirmek gerekir. Seyahatnamelerdeki yanlı veya gerçekçi görüşler dönemin söylemlerine, Avrupa devletleriyle Osmanlı arasındaki politik ve sosyal ilişkilere göre

kısmen değişkindir ve ancak bu kaynakların tarafsız olanları ya da iyi bir eleştiri süzgecinden geçenleri bilimsel bir araştırmaya kaynaklık edebilir.

Etnologlar/Etnograflar ve Antropologların İlkleri

Bu bölümde ise yazar, genel olarak etnolojinin gelişim sürecini irdeler. Bilimin genel olarak coğrafi evren, sömürü ve ticaret yoluyla geliştiğini ifade ederek şunları dile getirir:

“Alexandre Cesar Chavannes’ın (1731-1800), 1787 yılında “halkların uygarlığa doğru ilerlemelerinin tarihi” olarak tanımladığı etnoloji düşüncesinin belirlediği dönem bilimsel düşüncenin kendi alanı dışındaki meselelerden etkilenecek şekilde geliştiği bir süreçtir. Bu süreçte bilimin coğrafi evreni, sömürü ve ticaret yoluyla gelişti. Coğrafya, etnografya, doğa tarihi alanlarında gezgin, gözlemci ve kuramcı olarak katkıları bulunan Alexander Von Humboldt’un (1769-1859) Kosmos’u bir sentez çalışması olması bakımından dikkat çeken eserdir.” (Okay 2012: 25).

Fizik, kimya, jeoloji, biyoloji gibi disiplinlerin paralelinde ve etkililiği ile gelişen etnoloji, etnografya ve antropoloji bu dönemde başta ırk ayrımlarına dair çalışmalardan yola çıkıyor gibi görünse de, alanın ilkleri olan 15-16.yy seyahat metinlerinden anlamca çok da farklı olmayan çalışmalar niteliği taşımaktan öteye geçememiştir. 17-18.yy gezginlerine nasihat özelliği gösteren bu metinler “bir halkın kökenlerine ilişkin bilginin ne kadarını hafızalarında tuttuklarını, dillerinde yada devletlerinde iç çekişmeler ve yabancı istilalar nedeniyle ne gibi devrimler yaşadıklarını keşfetmeye giden zenginlere tarihsel derinliği olan öğütler niteliğindedir.” Toplum bilimlerine ait ilk gelişme evresi olan dönemde sosyoloji, sosyal antropoloji, etnografya, paleoantropoloji gibi bilimlere özel kuralları ve yöntemleri olan çalışma alanları belli bağımsız disiplinler olarak görme iddiası ortaya atılmıştır. Ve insan ırkını incelemek üzere Fransa ve İngiltere’de özel etnoloji derneklerinin (1839-1843) kurulmuş olması, 1830 ve 1848 arasında istatistik araçlarının ve derneklerinin artışı anlamlıdır. Bu ilk gelişme süreci olan 18. Yüzyıl ortaya çıkan ırk kuramları; ten rengi farklılıklarına dayalı çeşitli insan ırklarının varlığı, tasnifi ve insanın tek tek mi yoksa toplu olarak mı yaratıldığı sorularına kafa yorulduğu dönemdir. Bu dönemin araştırmacıları insan çeşitliliğini tür düzeyinde farklılaştırmaktan çok ırk düzeyinde ayrımla tanımlama ve kuramsal çerçeveyi İncil’e uydurma çabasında olmuşlardır (Okay 2012:20, 21).

Henüz sosyal ya da kültürel antropoloji isimlerinin kullanılmadığı bu dönemde etnoloji, batı-dışı dünyanın “ilkel”, “öteki”, “yazısız” addedilen insanlarına ilgi yönelten, onların yaşam biçimlerinden yola çıkarak insanlığın “kayıp” tarihini yeniden inşaa etmek amacıyla seferber olmuş bir

etkinliğin adıydı. Daha sonraki yüzyıl ise Poligenesisçilerin, kafataslarının toplanmasına, sınıflanmasına, ölçülmesine dayalı etkinliklerinin içeren, antropometride patlamanın yaşandığı, masum ırk çalışmalarının bilimsel içeriğinden saparak ideolojik bir tutuma dönüştüğü süreçtir. Köken sorununu konu edinen etnoloji-etnografyanın bu anlamda beslendiği düşünsel kaynaklardan biri olan evrimcilik anlayışı, toplumsal evrim merdiveninin en üst basamağına batıyı yerleştirmiştir. Bu anlamda etnografik düşüncenin bilimsel temelini teşkil eden seyahatler yoluyla edinilmiş malzemenin yanında bu malzemeye yaklaşım biçiminin belirleyicisi üç ayrı felsefi eğilimden söz etmek mümkündür: natüralistler, ahlakçılar ve 18. Yüzyıl derlemecileri (Okay 2012: 26,27).

Etnoloji/ Etnografya Düşüncesi: Doğu, Öteki ve Seyahatnameler

Okay, doğulunun da seyahatnameler ya da gözlemlerinden oluşan gezi notları kaleme aldıklarını fakat bunların birer beşerî bilim olan etnoloji/etnografya/antropolojinin temel metinleri olarak değerlendirilmediğini ifade etmektedir. Bu konudaki çalışmaları ise özet hali ile şöyle ifade eder: Doğu içinde batı, merak edilen ve tanıma çabası gösterilmesi gereken olmuştur. Bu amaçla doğu insanı devlet görevi ya da kişisel eylem olarak batıya doğru yola çıkmış, gözlemlerini ötekine bakış perspektifinden kaleme almıştır. 18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı aydını ilgisini çeken hatta gıpta ile baktığı batıya doğru tıpkı batılı gibi bir devlet görevi veya gözlem niyetiyle yola çıkmış, batılıyı ve batı düşüncesini anlamaya çalışan tespitlerde bulunmuştur. Yirmi sekiz çelebi Mehmet efendinin 18. Yüzyıl başında kaleme aldığı Fransa sefaretnamesi bu bağlamda ele alınabilecek ayrıntılarla doludur. Jardin Des Plantes'ta bulunan Doğa Tarihi Müzesi'nin 1720-1721 yılları arasındaki görünüşünün bir Osmanlı sefiri tarafından tasviri kendinden sonra aynı coğrafyaya yolculuk yapacak olan doğuluya bir rehber niteliğindedir. Tarihi ve içeriği etnoloji/antropoloji düşüncesine ilişkin ayrıntıları bakımından dikkat çeken bir diğer eser ise Çelebi Mehmet Efendi'den 143 yıl sonra aynı coğrafyaya yolculuk yapan Hayrullah Efendi'nin (1818-1866) kaleme aldığı Avrupa seyahatnamesidir. Kitabın kaleme alınış nedenine ilişkin verilen bilgi seyahatname edebi türü geleneğine bağlı olarak etnografya düşüncesinin neden geç dönemde Osmanlı bilim dünyasına girdiğini aydınlatması bakımından önemlidir. Bu kitap aydın doğulunun kendi perspektifinden ötekini adetleri ve alışkanlıklarının yanında bilim kültür kurumları ile de gözlemlemiş olduğunun kanıtıdır. Eğlence kültürünün tasvir edildiği bölümler etnografik bilgilere örnek verilebilir. Seyahatnamede aynı zamanda batılının doğuludan elde ettiği zenginliği ve bilgiler nasıl sergilediğini uzun uzun anlatan Hayrullah Efendi etnografya/etnoloji/antropoloji düşüncesinin köklendiği, kurumsallaştığı yer olan Jardin Des Plantes'a ve Buffon'a yer veriyor olması Osmanlı'nın bu düşünce ve düşünürleri nedenli yakınına ulaştığını görmek açısından önemlidir (Okay 2012: 29,36). Okay'a göre, Osmanlı aydınının ötekini

tanıma araçlarından biri olan seyahat eylemi, etnografya /etnoloji / antropoloji düşüncesiyle karşılaşmanın ötesine belki de ilk kez Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) ile geçmiştir. II. Abdulhamid döneminde yaşamış olan Ahmet Mithat Efendinin Avrupa'ya çıkışı 1889 Stockholm Şarkiyat Kongresi ile Paris Dünya Sergisi ziyareti ile olmuştur. Önce gemi ile İstanbul'dan Marsilya'ya, tren ile Kopenhag'a sonra vapur ve trenle Stockholm'e uzanan bir hat üzerindedir. Ardından Berlin, Paris ve Viyana'ya gider. Yazarın seyahat güzergâhı aynı zamanda "Avrupa'da Bir Cevelan" adlı seyahatnamesinin de yol haritasıdır. Amaç Avrupa'yı Osmanlılara tanıtmaktır. Paris sergisinde birlikte gezen Ahmet Mithat Efendi ve Rus Türkolog Gülnar Hanım etnografyanın konusu ve gereği hakkında düşüncelerini dile getirmişlerdir. Aynı zamanda etnografya müzesinin var olması gerektiğini söylemişlerdir. Böyle bir müze kurulacak olursa Yemen'den Orta Avrupa'ya yayılmış olan Osmanlı toprakları içinde çok sayıda milleti barındırmasından dolayı zengin bir malzeme ile donatılabileceğini ifade etmişlerdir. Ahmet Mithat efendinin etkilenerek gezdiği bir diğer mekân Jardin des Plantestir. Botanik bahçesinin konumunu tarif eden yazar labirent kelimesini de ilk kez Osmanlıya tanıtır (Okay 2012: 37,52).

Osmanlı coğrafyasından Avrupaya doğru yola çıkan bir diğer seyyah ise Ahmet İhsan'dır(1868-1942). Seyahat izlenimlerini "Avrupa'da ne gördüm" adlı eseriyle okuyucuya aktarmıştır. Dönemin ilk resimli seyahatnamesi olan bu eser batıda matbaa dünyasında neler olup bittiğini ve Avrupalının nasıl çalıştığını görmek amacıyla yazılmış seyahatta batının kendisine ilginç ya da tuhaf gelen yönlerine de yer vermiştir. Ahmet İhsan da Jardin Des plantes'e uğrar ve bu fondan da bahsederek izlenimlerini yazar (Okay 2012:45,54).

Okay'ın belirttiği bir diğer seyyah ise, Payitahtın dışında 19 yüzyılda Mısır'lı entelektüellerden batıya yolculuk eden bir diğer aydın Rifa'a Rafi Tahtavi'dir. Tahtavi'nin (1801-1873) Paris izlenimleri olarak Türkçeye aktarılan seyahatnamesi, içeriği açısından sosyo-antropolojik, etnoloji/etnografik perspektifinden incelenebilecek özelliindedir. 1826 yılında Mehmet Ali Paşa'nın valiliği döneminde Paris'e gönderilen 42 öğrencinin içinde yer alan Tahtavi, bu eseri kaleme alma nedenini batıya doğru yola çıkacak doğuluya batılı halkın yani ötekinin durumunu ve tavrını açıklayan rehber hazırlama gereği olarak ifade eder. Batının, ötekinin bilimsel üstünlüğünün kabul etmek gereğinin üzerinde duruyor olması açısından önemlidir (Okay 2012: 54,60).

Osmanlı'da Etnoloji/Etnografya/Antropoloji Literatürü ve Terminolojisi

Bu bölümde Okay, Osmanlıda etnografya/etnoloji/antropoloji düşüncesi bağlamında literatüre ilişkin terminolojiyi ya da Osmanlıda etnografya ile ilgili ilk makaleleri ele alarak bir değerlendirme yapar. Ayrıca etnografyanın

ders olarak Osmanlı eğitim sistemi içinde yer alış süreci ve ders içeriğinin belirleyicisi, metinlerinin kaynağı gibi başlıklar da bu bağlamda değerlendirilir. Okay'a göre ilgili disiplinlere Osmanlı aydınının Türkçe karşılık bulma çabaları değişik sonuçlar doğurmuştur. Örneğin antropoloji ilm-i Beşer, ilmü'l beşer, Mebhasü'l Beşer, Tarih-i Tabii Beşer olarak adlandırılırken, etnografya; İlm-i Akvam, İlm-i Ahval-i Akvam, İlm-i Ahval-i Milel, İlm-i ensap, tasvir-i Akvam etnoloji; ilm-i ensal, İlmü'l Ümem, Mebhasü'l Akvam olarak adlandırılmıştır (Okay 2012:64).

Şemseddin Sami (1850-1904)'nin 1901 yılında yayınlanan resimli Osmanlıca-Fransızca sözlüğünde yer alan etnografi ve etnoloji tanımları içeriği bakımından dikkate değer olduğu kadar meselenin algılanışını ortaya koyması bakımından da önemlidir. Sözlüğe göre; etnografya ümmetlerin ve kavimlerin her birinin yaşadığı coğrafya ile ayırt edici özelliklerinin nelerden ibaret olduğu ve cinslerinin vasıflarına değinen ilim olarak sınırları çizilir. Etnoloji ise insan türünün ümmetlere ve kavimlere ayrılma şeklini bir anlamda ayırt edici özelliklerin neler olduğunu ve her kavim ve ümmetin yaşam şeklini açıklayan ilim olarak tanımlar. Yani etnografi daha çok beşerî bir ilmin tasviri iken etnoloji karşılaştırmalı bilimlerle ifade edilmektedir. Bilimleri tanımlama çabasında olan bir diğer kişi Satı Bey'dir.¹ 19. Yüzyıl boyunca insanları, ırkları, kavimleri değişik yönleri ile anlama gayretlerinin sonucu olarak üç yeni bilim dalının ortaya çıktığını ifade eder. Etnografyanın tasvir-i Akvam, etnolojinin Mebhasü'l Akvam, antropolojinin ise Mebahsü'l Beşer olarak adlandırır (Okay 2012: 64,65).

Osmanlı Basınında Etnografya/Etnoloji ve Antropoloji

Osmanlı basınında gazete ve dergilerde sınırlı biçimde etnoloji/etnografya ve antropoloji üzerine çeşitli yazılar ve görüşlere rastlamak mümkündür. Bu yazılardan bazılarını kronolojik sıra halinde numaralandırarak şöyle sıralayabiliriz:

- 1- İmdad-ül Midad mecmuasında Necip Nadir'in "Biz neyiz?" başlığı altında Türkçeye giren yabancı kelimelerin aynen alınmasına dair eleştirel görüşlerini aktardığı yazıda "etnografya" kelimesinin de ele alındığı görülmektedir. Bu kelime yerine soybilim ya da irkbilim anlamına gelen İlm-i Ensap kelimesini kullanır.
- 2- Hazine-i Evrak Mecmuası'nda Mahmud Celalettin tarafından kaleme alınan "İnsanların çoğalışı" başlıklı yazısında ırk tasniflerine ve özellikle Cuvier' nin insan ırklarının sınıflamasına yer verir.
- 3- Etnografya ve antropolojiden bahseden bir diğer yazı ise Kırkambar Mecmuası'nda Ahval-i İhsan başlığı ile imzasız olarak yer alır.

¹ Mustafa Satı Bey, 1880'de Yemen'in San'a şehrinde doğmuştur. Babası Muhammed Hilal el-Husri Suriyeli Arap kökenli bir memurdur. Babasının memuriyeti dolayısıyla ilköğrenimini Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli vilayetlerindeki (San'a, Adana, Konya, Ankara, Trablusgarp) medreselerde tamamlamıştır. (ÖZBAY 2014,13)

- Genel olarak bu yazıda insanın fizik antropoloji ve anatomi açısından izahı konu alınmıştır.
- 4- Bir diğer yazı ise Mecmua-i Ulüm 'da yer alır. Birçok bilim dalı ile ilgili bilgilerin yanında antropoloji de ele alınmıştır.
 - 5- Avrupa'da bir Cevalan adlı eserin yazarı Ahmet Mithat Efendi Dağarcık Mecmuası'nda ki "İnsan" başlıklı yazısında insanın nasıl ortaya çıktığı, hangi ırklara ayrıldığı konularına değinmiştir.
 - 6- Dönemin önde gelen bilim dergilerinden Mecmua-i Fünun'da etnografya-coğrafya etkileşimini içeren bir yazı kaleme alınmıştır. İstanbul 6. Bölge belediye başkanı (Beyoğlu) Hayrullah Efendi tarafından insanın nasıl meydana geldiği, ırklarına, yeryüzüne dağılışlarına değinir. Cuvier, Buffon, Linneaus'un ırk tasniflerini anlatır.
 - 7- Osmanlı dönemi süreli yayını olan Mektep Mecmuası'da "H. Ayni" imzasıyla yer alan "İlm-ül Beşer" başlıklı makalede ise geniş literatür ve etnografya/etnoloji/antropoloji disiplinleri bağlamında ele aldığı önemli konular vardır.
 - 8- 19. Yüzyılın son döneminde yayın hayatına atılan Maarif Mecmuası'nda etnoloji/etnografya/antropoloji disiplinlerine ilişkin yazılara rastlanır. Ali Nüsret tarafından yazılan Ahval-i Kadime-i Beşer adlı yazıda insanın ortaya çıkışı, yeryüzüne yayılarak farklı ırklara ayrılması, yerleşik hayata geçmesi, hayvanları kullanmaya başlaması ve bu hususlarda coğrafya ve iklimin etkileri ile ilgili görüşlerini paylaşır. Yine imzasız olarak yazılan "Uruk-ı Beşerin İhtilafı ve Irk-ı Esved" adlı yazıda ırkların renk temelinde birbirinden ayrılmasında coğrafi görüşlere yer verilir.
 - 9- 1908 yılında Servet-i Fünun'da imzasız olarak yayınlanan yazıda etnografya müzeleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.
 - 10- Meşrutiyet'in ilanından yani 1908'den sonra çeşitli dergilerde konuya ilişkin yazılar yer alır. Dönemin en kaliteli dergilerinden olan "Şehbal ve Envar-ı Ulumu" ye Satı Bey tarafından 5 ve 6. Sayıya " Hayat ve Adat-ı Akvan" başlığı altında ırkların yeme alışkanlıkları ve toplulukların ölüm karşısında inanışları yer alır. Yine Şehbal'de yer alan "Uruk-ı Beşerin ıslahı" adlı makalede birçok ırkın kendi iyi özelliklerini koruduğu halde bazılarının neden koruyamadığını Darwinizm üzerinden tartışır. Şehbal'de çıkan ihsan Abidin imzalı "İlm-i Beşere dair" adlı yazıda antropolojiyi ve ilişkide olduğu diğer bilimlere ele alır.
 - 11- Bir diğer makale ise literatüre, terminolojiye hâkimiyeti ve disiplinler arası bakış açısına sahip olması ile dikkati çeken Muallim Mecmuası'ndaki Harun Reşid tarafından yazılan "İnsanların menşei" adlı yazıdır. Bu yazıda kazılar gelişip iskeletler arttıkça

insanların kökeni hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkabileceği vurgulanıyor.

- 12- Mülkiye dergisinde Satı Beyin yazdığı "etnografya" adlı yazıda etnografya dersinin içeriğine dair bilgiler verir. Mekteb-i Mülkiye'de bu dersin neden ve ne şekilde okutulması gerektiği konusunda bilgiler verir. Satı'nın etnografya dersi için çizdiği çerçeve, dönemi için oldukça ileri bir düzeye işaret etmesi ve disiplinler arası bir bakış açısına sahip olduğunu göstermesi bakımından önemli olduğu kadar Mekteb-i mülkiyenin eğitimde yenileşme süreci ile uyumlu olduğu görülür (Okay 2012: 67,84) .

Osmanlıda Etnografya/Etnoloji ve Antropoloji Konulu Kitaplar

Osmanlıda etnografya/etnoloji ve antropoloji disiplinlerini konu alan kitap halindeki eserler ilk bölümlerinde doğrudan disiplinin tarifini yaparlar. Ardından bu disiplin perspektifinden insanı toplumların halini kendi inanç ve üslupları doğrultusunda yer yer ilgili batı literatüründen alıntılar ile destekleyerek anlatırlar. Kitapların bir diğer özelliği ise dönemin bu bilim dallarına ilişkin ilk ders kitapları oluşlarıdır. Batı ile karşılaştırıldığında insana, yaradılışına ve evrime dair bölümlerin kitaplarda olmaması bu dönemin yapısına uygundur (Okay 2012: 67,84) .

Bu konuda ilk örnek olarak 1878 yılında Şemseddin Sami tarafından kaleme alınan "İnsan" adlı eseri değerlendiren Okay'a göre Şemseddin Sami kitabında "insan nedir? Yeryüzünde ne zaman ortaya çıkmıştır? İlk insanın ortaya çıktığı coğrafya neresidir?" gibi soruların yanıtını vermeye çalışmıştır. 1886 yılında yazdığı "Yine İnsan" adlı eserinde ise çeşitli kavimlerle bu kavimlerin ırk ve davranış özelliklerini verir. Bu konuda Galip Akın² ise benzer bir düşünce ile "Osmanlı İmparatorluğu'nda

² Akın, Şemseddin Sami dışında çalışma alanları antropoloji olmamakla birlikte, insanın kökeni ve gelişimi konusunda, düşüncelerini yazan ve dile getiren yazarlardan bazılarını şu şekilde sıralar. (Akın 2002, 19)

1-Baha Tevfik (1881-1914); Mülkiye mezunudur. Ernest Haeckel'den tercüme ettiği ve Felsefe Dergisi'nde yayınlanan *Kâinatın Muammaları* makalesi vardır. *Baha Tevfik* bu makalesinde, *Charles Darwin'in* evrim teorisini desteklediğini vurgulamıştır.

2-Sâtî el Husrî (1884-1968); Mülkiye mezunu olup, etnografya profesörü olarak çalışmıştır. *Cemiyetler ve Uzviyetler* isimli makalesinde, *Darwin'in* evrim teorisini destekler ve benimser nitelikte fikirleri vardır.

Bedi Nuri (1875-1913); Mülkiye mezunudur. *Kabiliyet-ı içtimaiyye* adlı makalesinde, *Darwin'in* hayat mücadelesi varsayımının canlıların gelişmesinde geçerli olduğu gibi, toplum hayatında da geçerli olduğunu belirtmiştir.

3-Aynı zaman diliminde, *Darwin'in* görüşlerini benimseyenlerden *Asaf Nefi* ve *Suphi Ethem* vardır. Canlıların sürekli değişim içinde olduğunu fakat *Darwin'in* görüşüyle bunun açıklanamayacağını savunmuşlardır. Ethem Nejdî; "Hayatın evrimi tesadüfen değil, hayat kanunlarının sonucudur. Canlılar hayat kanunlarının sonucudur. Aynı şekilde toplumlar da evrim kuramları ile şekillenir" demiştir.

doğrudan antropolojik içerikli ilk eserin Şemsettin Sami' nin *İnsan* isimli çalışması olduğunu dile getirir (Akın 2002: 9,21) . Yine Akın'a göre *Şemsettin Sami*, Doğu ve Batı dillerinden 8 dil bilmesi, saray mütercimliği ve başkâtipliği yapması sonucu, istediği bilgilere daha kolay ulaşmıştır. *Ş. Sami*, bu iki eserinde, insanın ilk ortaya çıkışı, çıkış zamanı ve insanın yeryüzüne dağılımı, çeşitlenmesi gibi fikirleri Batı kaynaklarından, İslam inancından ve mitolojik bilgilerden yararlanarak ve ustaca bunların analiz ve sentezini yaparak, ortak yönlerini bulmaya çalışmış ve bunda belli oranda başarılı olmuştur (Akın 2002, 16).

Okay'ın belirttiği ve ele aldığı diğer kitaplar ise şunlardır: Mektebi Mülkiye muallimlerinden olan Satı'nın verdiği derslerin notlarını derleyerek yazdığı "etnografya" adlı eser birinci sınıf için yazılan bu kitapta etnografya dersinin çerçevesini ve gerekçesini ortaya koyar. Aynı şekilde Özbay ise Satı Bey'in kitabı için şunları dile getirmektedir: "İçerikten de anlaşılacağı üzere *Etnografya: İlm-i Akvâm*'ın giriş kısmı fizik antropolojiye, birinci kısmı, sosyal antropolojiye, ikinci kısmı ise daha ziyade etnografya ve etnolojiye tahsis edilmiştir. Bu yönüyle eser antropolojinin temel alanlarını aşağı yukarı kapsamaktadır." (Özbay 2014:43). Yine insanları ırkları, kavimleri değişik yönleriyle irdeler. Meşrutiyet döneminde etnografyayı konu alan bir diğer kitap Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin *Akvam-ı Cihan* adlı eseridir. Yine Osmanlı döneminde yayınlanmış bir diğer eser ise Ebüzziya Tevfik'in, *Kitaphane-i Meşair* serisinde yer alan Buffon adlı eserdir (Okay 2012: 85,94).

Mekteb-İ Mülkiye Müfredatı ve Etnografya Dersi: Andreas David Mordtmann- Osmanbey ve İlm-İ Ahval-İ Akvam

Etnografyanın bir ders olarak Mektebi Mülkiye'nin müfredatına girmesi, dönemin tanınmış etnologlarından biri olan Mordtmann'ın (1811-1879) bu kurumda etnografya dersi vermiş olmasıdır. Ayrıca okulun 1877 sonrası yeni dönem ilk mezunlarından- Mordtmann'ın öğrencisi- Osman Efendi'nin (1856-1920) ders notlarını kendi üslubu ve algılayışıyla *İlm-i Ahval-ı Akvam* başlığıyla kitap haline getirmesi kayda değer dönüm noktalarıdır. Mektebi Mülkiye'nin müfredatında 4. Sınıf için tercüme, Memalik-i Osmaniye'nin Mufassal Coğrafyası, İstatistik, İlm-i servet gibi derslerin yanı sıra Etnografi

4-Memduh Süleyman; *Edward Hartmann'ın Darwinizm* isimli eserini 1911'de tercüme etmiş ve *Darwin'in doğal seleksiyon* varsayımıyla canlıların değişiminin açıklanamayacağını belirtmiştir. *Ahmet Mithat* (1844-1912); *Dünyada İnsanın Zuhuru* adlı makalesinde, insanın konuşma yeteneği ve iki ayak üzerinde yürümesinin dışında bir hayvan sayılabileceğini fakat *Darwin'in doğal seleksiyon* kuramıyla canlılardaki değişimlerin açıklanamayacağını söylemiştir.

5-İsmail Fenni Ertuğrul (1855-1946); *Maddiyûn Mezhebinin İzmihali* isimli eserinde, doğada her şeyin basit, ilkel bir halden başlayıp, çok yavaş gelişerek kemale erdiğini belirtmiş, eserinde devamla *Lamarck'ı* desteklemiş, fakat *Darwin'in* görüşünün ispat edilmiş bir hakikatten çok uzak olduğunu belirterek onu eleştirmiştir.

yani İlm-i Akvam'ın varlığı dikkat çeker. Bu dersi Andreas David Mordtmann dışında veren Jan Aristoklis efendi'dir. Türkiye'de etnografya dersinin yerleşmesinde Mülkiye mektebinde 14 sene bu dersi veren Aristoklis Efendi'nin büyük rolü olmuştur.

Mülkiye mektebinden başka darülfünun edebiyat şubesinde de etnografya ders programına girmiştir. Buna göre 1901-1902 ders yılında Coğrafya-yı Umumi ve Osmani ve Umrani ve etnografya, 1915-1916 ders yılında da yine Faik Sabri [Duran] tarafından verilen Coğrafya ve etnografya derslerini saymak mümkün. 1901-1902 ders yılındaki etnografya dersi Celal Bey tarafından verilmiştir.

Andreas David Mordtmann

Mordtmann 11 Şubat 1811'de Hamburg'da doğmuştur. 1840 yılında Hamburg Şehir Kütüphanesi görevi nedeniyle Doğu yazmalarının kataloğunu hazırlarken Arapçaya da hâkim olmuştur. Bu dönemde çeşitli çeviriler yapan Mordtmann 1846 da Almanya Kentleri Birliği olan Hansa'nın İstanbul temsilciliğine atanmıştır. Münif paşa'nın yakın dostu olan Mordtmann paşanın Maarif Nazırlığı döneminde (1877) Mektebi Mülkiye'de istatistik, coğrafya ve etnografi müderrisi olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda Osmanlı coğrafyasında yapmış olduğu seyahatleri etnografi çalışması olarak kaydetmiştir.

İlm-i Ahval-i Akvam Ders Notlarının Sahibi Osman Bey

Mordtmann'ın öğrencisi olarak Mektebi Mülkiyede verdiği etnografya derslerinde tuttuğu notları yayınlayan Osman Bey 1856-1857 yılında Dağıstan'da dünyaya gelmiştir. Abdulhamid dönemi memuriyet hayatının zorluklarını göğüslemiş dürüst, dini hassasiyetlere önem veren, namuslu birisi olarak anlatılmıştır.

İlm-i Ahval-i Akvam Kitabı ve İçeriği Üzerine

1884 tarihinde Osman Bey tarafından yayınlanan İlm-i Ahval-i Akvam yani "kavimlerin durumları bilimi" adlı eser, etnografyanın Osmanlı bilim dünyasındaki varlığına ilginç bir örnek oluşturması ve aynı zamanda bu alandaki ilk kitap olması açısından önemlidir. İçeriğinin bilimselliği ya da o dönemin etnografya algısını ne kadar yansıttığı tartışılabilir bir konudur. Batılı bilim adamlarının adlarının geçiyor oluşu, bu kişilerin düşüncelerine yer veriliyor olması ve eserin konu başlıkları açısından dikkate değerdir.

Kitap bugünün Türkçesi ile okunduğunda başlıklar, alt başlıklar ya da bir konudan diğerine geçişteki kopukluklar ve kitabın sonlanış biçimi okuyucuda metnin, ders notları olduğu düşüncesini pekiştirir niteliktedir. Örneğin ırk tasniflerinin sonlandığı düşünülürken kitabın ilerleyen bir bölümünde pek de anlamlı olmayan bir yerde yeniden ırk tasniflerine dönülür. Bu anlamda okuyucuda sanki bir derste bahsedilip bitmemiş bir konu daha sonraki derslerde tamamlanmış izlenimi uyandırır. Önsüzde o dönemde basılmış her kitap gibi padişaha dua ve minnet içeren ifadelere

uzunca bir metin halinde yer verilmiştir. Önsüzün ardından gelen ilk bölüm etnografyanın tarifinin yeryüzünde bulunan çeşitli milletlerin ve kavimlerin durumlarından bahseden ilim olarak yapıldığı “ilm-i ahval-i akvam neye derler?” başlığını taşır. Aynı bölümde görünüşte memeli hayvanlar gibi olan insanın algılama açısından diğer hayvanlardan üstünlüğünden ve bu üstünlük derecesinin belirtildiği bir ölçünün henüz bulunmadığından bahsedilir. Takip eden başlık “insan nedir?” olup bu bölümde insanın hiçbir hayvanda olmadığı kadar ayırt edici, soyutlayıcı bir güce sahip olduğundan, hayvanların ise duygularını, özellikle ağlama isteklerinin, acılarını bağırarak çeşitli seslerle ifade ettiklerini anlatır. İnsanın nasıl yaratıldığı, hayvandan mı oluştuğu yoksa maymunun gelişmesinden mi ya da yaratılmış mı olduğu sorusu sorularak bu konuda bazı natüralistlerin görüşlerine yer verir. Osman Bey kâinatı yaratanın insanı da yarattığını belirterek insanın maymundan gelmediğini ve bunun en önemli alameti olarak da insanda hayvanlarda olmayan ikinci beyin yahut küçük beynin bulunmasını gösterir.

Kitapta insanın ilk ortaya çıktığı coğrafya ve koşulları “insan nerede zuhur etti?” başlığıyla ele alınır. İlk olarak hayvan ve bitkiler coğrafyasına değinen Osman Bey bir yerdeki hayvan ve bitkinin başka bir kıtada var olmayacağını iddia ederek örnekler verir. Yine insanın orijininin Orta Asya’nın Pamir yaylası olduğu kaydedilerek beyaz, siyah ve sarı ırkların bu yayla etrafında bulunduğunu ifade eder. Beyaz ırk batı ve güneybatıda, sarı ırk kuzey, kuzeydoğu ve doğuda, siyah ırk güney, güneydoğu ve güneybatıda yerleşmiştir. Çeşitli dillerin 3 temel şeklinin bu yaylanın etrafında yayılmış olmasını insanın ilk beşiğinin Pamir yaylası olduğunun ispatı olarak gösteren Osman Bey bu üç dilin tasnifine birincisinin kelimelerinin tek heceli, ikincisinin kelimelerinin değişme kabul etmez, üçüncüsünün kelimeleri değişebilir olan dillerdir diyerek değinir.

“İnsan kaç ırklardan ibarettir?” sorusu ile konuyu tartıştığı bölümde ilk kez bilim adamlarının adlarına ve düşüncelerine geniş bir şekilde yer verir. Bir diğer bölümde insan ve maymun beyinlerini mukayese ederek aradaki farkları ve insan beyninin üstünlüğünü ayrıntılarıyla anlatır. Kafa yapısıyla zekâ arasında bir bağlantı olmadığını belirten Osman Bey aynı başlık altında soğuk ülke insanların boyunun sıcak ülkelere göre kısa olduğunu ifade eder. Derinin rengi ilk bakışta ırkın tayini için ölçü olmakla beraber bilimsel açıdan anlamlı olmadığını düşünür. Ahlak meselesinden sonra tekrar ırk meselesine dönen Osman Bey ırkların fiziki özellikleri üzerinde durur.

Bir sonraki bölüm etnografya ilminden değilse de onun bilinmesi ve doğru olarak anlaşılması için mühim ve elzemdir denilerek devirlerden ve özelliklerinden bahseder.

Kitabın son bölümü ise “çeşitli milletlerin ahlak, bağlılık, adet, din ve törenleri hakkında” başlığı ile verilen Afganlılar, Belucistan Halkı, İranlılar,

Hint Halkından Brahmanlar, Kıptiler, Kürtler, Yezidiler, Ermeniler, Gürcüler, Çerkesler, İsveç ve Norveç, Danimarka'dan bahsedilen bölümdür ve kitap herhangi bir sonuca ya da yoruma bağlanmaksızın biter.

Sonuç

Batı toplumunun ötekini tanıma çabasının eyleme dönüşmesi ile düşünsel olarak varlık gösteren etnografya/etnoloji/ antropoloji literatürü erken dönemde seyahatnameler üzerine kurulmuştur. Okay, bu seyahatnamelerden yola çıkarak ayrıntılı değerlendirmeler ile Antropolojinin gelişimi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yine Okay, çok önemsenmemiş yazılara dikkat çekerek İlm-i Ahval-i Akvam kitabı çevresinde düşüncelerini açıklamıştır. Son dönem düşüncesinin aksine etnografya/etnoloji/ antropolojinin meşrutiyetle birlikte ortaya çıktığı savı yerine daha önceki dönemlerde gerek süreli yayınlarda gerekse de kitaplarda gündeme gelmiş ve tartışılmıştır.

Genel olarak bakıldığında Okay, araştırmasında detaylı, yerinde bir çalışma sunmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminde Etnoloji/etnografya ve antropolojinin nerede konumlandığı, nasıl etkili olduğu, nasıl etkilediğini anlatmaktadır.

Kaynakça

Akın, G. (2002). Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk antropolojik çalışmalar. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2002: 9,21. Erişim adresi: <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1516/1258>

Okay, Y. (2012) Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahval-i Akvam Andreas David Mordtmann, Osman Bey. İstanbul: Doğu Kitapevi.

Özbay, Ç. (2014) Mustafa Satı El-Husrı'nın Etnografya Tarihimizdeki Yeri, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Bilim Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.

Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. Tarih İncelemeleri Dergisi, 28 (2) , 587-614 . DOI: 10.18513/egetid.69151

